

Established by ŞİNASI TEKİN

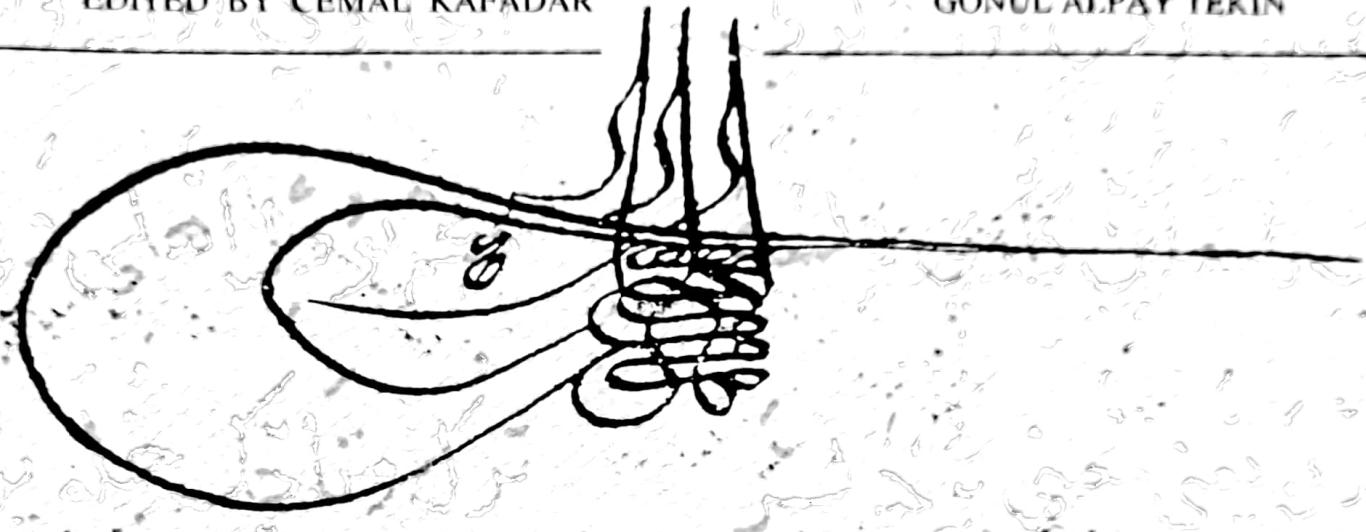
JOURNAL OF TURKISH STUDIES
TÜRKÜK BİLGİSİ ARAŞTıRMALARI

VOLUME 33/1

2009

EDITED BY CEMAL KAFADAR

GÖNÜL ALPAY TEKİN

FESTSCHRIFT IN HONOR OF
CEM DİLÇİN

I

Guest Editor
Zehra TOSKA

Published at the Department of Near Eastern Languages and Civilizations

Harvard University

2009

TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI
VOLUME 33/I
2009

Edited by - Yayınlayanlar
Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

FESTSCHRIFT IN HONOR OF
CEM DİLÇİN
I

Guest Editor - Yayına Hazırlayan
Zehra TOSKA

Editorial Board - Tahrir Heyeti
Cemal KAFADAR • Selim S. KURU • Günay KUT • Gönül A. TEKİN

Consulting Editors - Yardımcı Yazı Kurulu

N. AÇIKGÖZ muğla E. BIRNBAUM toronto M. CANPOLAT ankara R. DANKOFF chicago C. DİLÇİN ankara G. DOERFER göttingen P. FODOR budapest H. İNALCIK ankara C. KAFADAR cambridge, mass C. KURNAZ ankara A. T. KUT istanbul G. KUT istanbul G. NECİPOĞLU cambridge, mass Z. ÖNLER mersin K. RÖHRBORN göttingen W. THACKSTON, Jr. cambridge, mass T. TEKİN istanbul S. TEZCAN bamberg Z. TOSKA istanbul E. TRYJARSKI warsaw P. ZIEME berlin

•

Cover design and background • Kapak düzeni
by Sinan AKTAŞ
Tughra, Mehemed II (1481)
Aşık Paşa : Garib-nâme (İ. Koyunoğlu Ktp., Konya)

JOURNAL OF TURKISH STUDIES
TÜRKLÜK BİLGİSİ ARAŞTIRMALARI
CİLT 33/I
2009

Yayınlayanlar
Cemal KAFADAR • Gönül A. TEKİN

**CEM DİLÇİN
ARMAĞANI**

I

Yayına Hazırlayan
Zehra TOSKA

Harvard Üniversitesi
Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümünde yayınlanmıştır
2009

Copyright 2009 by the editors
All rights reserved

•
Bütün telif hakları yayınlayanlara âittir

Managing Editor of
JOURNAL OF TURKISH STUDIES
Günay KUT

Composer of the JOURNAL OF TURKISH STUDIES

Yücel DAĞLI

•
Library of Congress Catalog Card Number 70-131003

ISSN: 0743-0019

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in
HISTORICAL ABSTRACTS
and
AMERICA: HISTORY AND LIFE

•
Cover design and background
Tughra, Mehemed II (1481)

[Cover background]

‘ÂŞIK PÂŞÂ (d. 1333): Garîb-Nâme (İ. Koyunoğlu Ktp., Konya)
[ve mā erselnâ min resûlin illâ bilisâni kavmihi liyübeyyine lehüm]
(K 14:4 "Onlara apaçık anlatabilsin diye
her peygamberi kendi halkının diliyle gönderdik!")

KAMU DİLDE VARIDI ZABT U USÜL
BUNLARA DÜŞMİŞİDİ CÜMLE 'UKÛL
TÜRK DİLİNE KİMSENE BAKMAZIDI
TÜRKLERE HERGİZ GÖÑÜL AKMAZIDI
TÜRK DAKI BİLMEZİDİ OL DİLLERİ
İNCE YOLI OL ULU MENZİLLERİ
BU GARÎB-NÂME ANIN GELDİ DİLE
KİM BU DİL EHLİ DAKI MA'NÎ BİLE
TÜRK DİLİNDE YA'NÎ MA'NÎ BULALAR
TÜRK Ü TÂCİK CÜMLE YOLDAŞ OLALAR
YOL İÇİNDE BİR BİRİNİ YİRMELYE
DİLE BAKUP MA'NÎYİ HOR GÖRMEYE
TÂ Kİ MAHRÛM OLMAYA TÜRKLER DAKI
TÜRK DİLİNDE AÑLAYALAR OL HAK[K]I

*Bütün dillerde ifâde şekilleri vardı
Herkes bunlara rağbet ederdi
Türk diline kimsecikler bakmazdı
Türkleri kimseler sevmezdi
Türk ise zâten bilmezdi bu dilleri
İnce ifâde usûllerini, ifâde biçimlerini
İşte Garib-Nâme bunun için yazıldı
Yalnız Türkçe bilenler de gerçeği anlasınlar diye
Yani Türk dilinde gerçeği bulsunlar
Türklerle İranlılar hep yoldaş olsunlar diye
İfâde hususunda birbirlerini kötülemesinler
Dile bakıp manayı hor görmesinler diye
Bu suretle Türkler de mahrum olmasınlar
Hakk'ı dillerinde anlasınlar diye.*

BİR SÂKİ-NÂME VAR RAMAZÂNİYE'DE FAHRİYE'DEN İÇERİ: HASB-İ HÂL-İ HAYRÎ

Haluk GÖKALP*

Manzum Türler ve Dolaylı Fahriye

Şair ve şiir geleneği arasındaki etkileşim edebiyatın biçimlenmesinde başlıca etkenlerden biridir. Şairler, geleneğin birikimlerinden yararlanarak kendi üsluplarını ve şiirlerini geliştirmeye çalışırlar. Karşılıklı etkileşim, sonraki nesillerin şiirlerini etkilerken şairlerin de gelenek kapsamında biçimlenmelerini sağlar. Bu etkileşim tüm milletlerin edebiyatlarında görülen tabii bir olgudur. Ancak, klasik edebiyatta söz konusu etkileşimin gelenek lehinde ağırlığını hissettiğini görürüz. Toplumsal ve kültürel değerlerin gelenek tarafından belirlendiği ümmet çağında sanatçılar, sınırları belirlenmiş birer edebiyat dairesine girmek durumunda kalmışlardır. Altı yüzyıl müddetince Türk insanının kültür hayatının merkezinde yer alan divan şiri de hazır kalıpları ve kuralları ile şairleri biçimlendirmiştir. Ancak, tüm geleneksel yaptırımlara rağmen şairler edebiyat tarihinde iz bırakmak için farklı olmaya, yeni olanı bulmaya gayret etmişlerdir. Şüphesiz hiçbir şair geleneği tekrarlamak, başka şairleri taklit etmek için şiirle meşgul olmamıştır. Divan edebiyatının başlangıcından itibaren biçimsel kalıpların sınırlarını çizdiği kurmaca veya yarı kurmaca bir dünyada kalem oynatan şairler, hareket alanlarını genişletmek için hemen her yolu denemişlerdir.

Divan şairlerinin hareket alanlarını genişletmek ve farklı şirler yazmak adına yaptıkları girişimlerin büyük bir çoğunluğunun içeriğe yönelik olduğunu söyleyebiliriz. Gelinen bu noktada şairler, yenilik girişimleriyle türlerin gelişmesini ya da bilinen türlerin çeşitlenmesini sağlamışlardır. Bilhassa mesnevi geleneğimizde kimi şairler, klasik doğu hikâyelerinden sıyrılarak yeni konulara, otobiyografik ya da -şairlerin kendi hayal güçlerine dayanan kurmaca- özgün hikâyelere yönelmişlerdir. Divanları ve diğer eserleri dolduran şehr-engiz, ramazâniye, sergüzeş-nâme, sihhat-nâme gibi onlarca şiir türü de şairlere hareket alanı sağladığı gibi divan şiirine de renk katmıştır. Divan şairleri geleneğin kendilerine sunduğu hazır malzemeyi, biçim ve içerik kalıplarını yeniden işleyerek birbirinden güzel terkipler ortaya koymuşlardır. Divan şiirimize zenginlik katan bu türler,

---

* Çukurova Üniversitesi.

tamamen yeni olabileceği gibi var olan türlerin bir yönünün öne çıkarılması ya da türlerin bir terkip oluşturulması şeklinde de kullanım alanı bulmuştur. Esasen divan şiirinde yer alan türler çoğunlukla genelden özele doğru bir gelişim seyri izlemiştir. Bu gün şiir türü olarak kabul gören birçok konu grubu, her milletin klasik edebiyatında olduğu gibi, her eserde farklı bir yönyle yeniden kaleme alınmıştır. Divan şiirinde farklı bir yönyle ele alınan konular, nazire, öykünme ve taklit yoluyla kendine özgü esnek anlatım kalıpları geliştirmiştir ve muayyen adlarla anılmıştır.

Divan şiirinde kullanılan manzum türlere genel olarak baktığımızda türlerin safliğinden söz etmek mümkün değildir. Hakikaten hangi türün peşine düşek genellikle bir başka türün mirasçısı olduğunu görürüz. Örneğin bugün “mactel” ya da “mactel-i Hüseyin” adıyla andığımız şiirlerin “mersiye” türü şiirlerden geliştiğini görürüz. Ya da na’tlerde birkaç beytle anılan dört halife, “medh-i cihâr-yâr” adıyla yüzlerce müstakil manzumeye konu olmuştur. Hatta dört halife övgüsü olan “medh-i cihâr-yâr”lar içinden müstakil Hz. Ali medhiyeleri çıkmıştır. Sonu “-iye” ile biten ramazaniye, şitaiye, bahriye gibi bazı şiirlerin hatta sıhhat-nâmelerin övgü temeline dayanan “medhiye” türü ile ilgisi aşıkârdır. Şehr-engizler, bir yönyle seyahat-nâme ve bilâdiyelerle, bir yönyle medhiyelerle ilgilidir. Miraciyeler na’tlerle, fetih-nâmeler gazavat-nâmelerle, lugazlar muammalarla ve hasb-i hâller sergüzeş-nâmelerle ilgili türler olarak kabul edilebilir. Türler arasındaki bağlantıya dair daha birçok örnek vermek mümkündür. Divan şairleri, geleneğin kendilerine hazır olarak sunduğu türlere yeni örnekler vermiş ya da söz konusu türlerin belirli yönlerini öne çıkararak yeni türlerin oluşmasına zemin oluşturmuşlardır.

Divan edebiyatı nazire temeline dayandığı için genellikle türler, büyük şairlerin kalemleriyle hayat bulmuş ya da yaygınlık kazanmıştır. Bu anlamda Nedim’İN tartışımasız çok önemli bir yeri vardır. Zira Nedim kendisinden sonra gelen birçok şair üzerinde genel anlamda etkili olduğu gibi “sîhhat-nâme”¹ ve “hamâmiye” türü şiirlerin tanınıp yaygınlaşmasında da çok önemli katkılar sağlamıştır. Nedîm’İN sihirli kalemi hangi tür, konu ya da anlatım yöntemine dokunsa o tür ya da tarz, yaygınlık ve önem kazanmıştır. Bu yöntemlerden biri de “dolaylı fahriye”dir.

Dolaylı fahriye, şairlerin eserlerinde yer alan kişilerin dilinden kendi övgülerine yer vermeleridir. Anadolu’da gelişen mesnevi edebiyatımızın daha ilk örneklerinden itibaren bazen birkaç beyit, bazen de bölüm düzeyinde rastladığımız bu fahriye tarzi, genellikle mesnevilerin “sebeb-i telîf” bölümlerinde karşımıza çıkmıştır. Genellikle dost meclislerinde başkalarının dilinden şairin övülmesi ve söz konusu eseri yazmasına dair ısrarlara dayanan bu bölümlerde şairler dolaylı olarak fahriyeye yer vermişlerdir. Hatta *Heves-nâme*² gibi bazı eserlerde nadiren dolaylı fahriye eserin geneline yayılmış, eserde ana kahraman olarak yer bulan şairin şairliği eserin konusu olmuştur.

¹ bk. Halûk Gökalp, “Divan Şiirinde Sîhhat-nâmeler”, *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. 14, İst, 2006, s. 101-130.

² bk. Necati Sungur, *Taci-zade Cafer Çelebi'nin Heves-name'si*, Ankara Univ. SBE, BDT, Ank., 1998.

Nedim'e gelinceye kadar dolaylı fahriye az da olsa mesnevilerde kullanılan bir yöntem olarak bilinmektedir. Oysa Nedim, *Hamâmiyesinde*³ hamamda yıkanan bir güzeli tasvir ettikten sonra söz konusu güzelle aralarında geçen diyaloga yer verir. Güzelin neden mahzun durduğunu soran Nedim, onun derdinin bizzat kendisi olduğunu öğrenir. Güzel, bir içki meclisinde işittiği şiirin Nedim'e ait olduğunu öğrenince ondan iki buse almaya ant içmiştir. Ancak, Nedim'in evini bilmemişinden, bilse bile kendisini nasıl karşılaşacağını kestiremediğinden dolayı üzülmektedir. Büylesine etkileyici bir güzelin derdinin kendisi olduğunu öğrenen şair, "O ne çeşit bir beyitti ki seni böylesine büyuledi?" diye sorunca; güzel, kasideyi söylemeye başlar. Esasen Nedim, şiirini ve şairliğini manzumenin konusu yaparken hamamdaki güzelin dilinden kendi övgüsüne de yer vermiş olur.

Hamâmiyesinde fahriyeye yer veren Nedim, bu küçük ama yaratıcı buluşla yetinmemiş, eserinin sonunda yine sevgilinin dilinden sadrazam medhiyesine yer vererek manzumesini farklı türlerin renkleriyle zenginleştirmiştir. Nedim'in şiirde kullandığı bu çeşitliliğin diğer şairleri etkilememesi düşünülemez. Nitekim XVIII. yüzyıl şairlerinden Hayrî'nin "*Hasb-i hâl*" adlı mesnevisinde Nedim'in kullandığı bu tekniği başarılı olarak kullandığını söyleyebiliriz. Hatta eseri incelediğimizde Nedim'e öykünülerek ortaya çıkmış olan bu eserin söz konusu tekniği daha başarılı olarak kullandığını görürüz. Hayrî, Nedim'in kullandığı bu tekniği geliştirerek olay örgüsüne sahip tahkiyevî bir eser ortaya koymuştur.

Nedim'in İzinde Bir Şair: Hayrî⁴

Topkapı Sarayı Kütüphanesinde beş varaklı muntazam bir defterde bulunan mesneviye hiçbir başlık verilmemiş, eserin son beytinde yer alan "hasb-i hâl" ifadesinden ve eserde anlatılanlardan dolayı- "*Hasb-i hâl*" adıyla müstakil bir eser olarak kataloga kaydedilmiştir. Mesnevi, aharlı kâğıttan müteşekkil defterin üç yaprağına ilk sayfa 18 satır olmak üzere 19 satırda rika ile yazılmış, iki yaprak boş bırakılmıştır. Mesnevinin 47, 75, 86 ve 89. beyitlerinde "Hayrî" sözcüğünün bulunması ve özellikle 89. beyitteki "Hayriyâ" ifadesinin üzerinde kırmızı mürekkeple çizilmesinden mesnevinin Hayrî adlı bir şaire ait olduğu anlaşılmaktadır.

Tezkireler Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü'nde⁵ Hayrî adıyla kayıtlı 8 şairden yalnızca Viranşehirli Seyyid Mehmed Hayreddin'in divan sahibi olduğu *Hâtimetü'l-Eş 'âr ve Âdâb-i Zurâfâ* kaynak gösterilerek belirtilmiştir. Ölüm tarihi h.1204 (m. 1789-90) olarak kaydedilen Hayrî'nin Nedim'in çağdaşı olduğu anlaşılmaktadır. Hayrî, Viranşehirli Kara İbrahim Paşa'nın akrabası Yahya Beg'in ogludur. Hekimbaşı-zâde Ali Paşa'nın Trabzon yolculuğu sırasında -sunduğu şirlerle dikkat çekmeyi başarıran- Hayrî, paşanın desteğiyle İstanbul'a gelmiş; riyâset-i küttap (riyâset-i küttâb-ı dîvânî) ve sadâret kethüdası

³ Nedim *Divanı*, haz. Muhsin Macit; Akçağ Yay., Ankara, 1997, s.31-36.

⁴ Bu başlık, Hayrî'nin tüm şirlerine yansıyan edebî kişiliğinden ziyade Ramazâniye-i Mesnevî-Gûne" başlıklı mesnevisi esas alınarak tercih edilmiştir.

⁵ Haluk İpekten, vd., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., İst., 1988, 201.

(kethüdâ-yı sadâret) gibi mansiplar elde etmiştir. Şair, hayatının son yıllarda (h.1198 / m.1784) yeniden “kethüdâ-yı sadr-ı âlî” mertebesine ulaşmıştır. Râmiz’ın “Şu‘arâ-yı ‘asrımızdan elsine-i selâse üzre eş‘âr-ı âb-dâra pür-iktidâr” ifadesinden Hayrî’nin üç dilde de başarılı şiirler yazdığını öğreniriz.⁶ *Hasb-i hâl*de yer alan Arapça, Farsça beyitler ve şairin divanında yer alan “reisü'l-küttâb” vb. vasfında yazılmış methiyeler, söz konusu mesnevi ve divanın Seyyid Mehmed Hayrî’ye ait olduğu yönündeki görüşümüzü kuvvetlendirmiştir. Ayrıca şairin divanının yazma nûshalarının bulunması, nûshalardan birinin sanat eseri denilebilecek şekilde hüsn-i hatla yazılması ve tezhipli olması, söz konusu divanın sahibinin sıradan biri olmadığına işaret eden önemli delillerdir. Eserin müstakil bir eser olarak Topkapı Sarayı Kütüphanesine alınması manzumeye verilen değeri göstermesi bakımından önemlidir. Konusu ve kullandığı teknik nedeniyle dikkat çeken mesnevinin XVIII. yüzyıl şairlerinden Seyyid Mehmed Hayrî’ye ait olduğu anlaşılmaktadır.

Ayasofya'da Bir Gönül Macerası

Topkapı Sarayı Kütüphanesinde “*Hasb-i hâl*” adıyla kaydedilen söz konusu mesnevi, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinde yer alan *Hayrî Divani*'nın yazma nûshalarında da yer almaktadır. Müfteilün müfteilün fâilün vezniyle yazılan manzume, 94 beyitlik küçük bir mesnevidir. *Hayrî Divani*'nın yazma nûshalarında “Ramazâniye-i Mesnevî-Gûne” başlığının tercih edilmesi ve eserin sonunda yer alan “hasb-i hâl” ifadesi, manzumenin türü konusunda zihinlerin karışmasına neden olur. Ancak, aynı yüzyılda yazılmış Nedim'in *Hamâmiyesi* bu konuda rehber niteliğindedir. Zira daha önce belirttiğimiz üzere dolaylı fahriye çerçevesinde farklı türleri birlikte kullanan Nedim, gerek konu gerekse teknik bakımından okuyucuya Hayrî'nin hasb-i hâline hazırlamıştır.

Söz konusu mesnevide Hayrî'yi bir işaret meclisinde içki içeren buluruz. Hayrî, içkinin ve ortamın tesiriyle naralar atıp sâkîden bir kadeh daha ister. Güzel sâkînin getirdiği kadehi alan şair, içkiye methiyeler düzerek içkisini bitirir. Yeni bir kadeh istediginde sâkî'nin “Böyle bir kadeh yılda bir gelir. Bu kadehin neşesi bilgeleri akılsız, zahitleri ise sarhoş eder” gibi remizli sözleriyle karşılaşır. Sâkînin sözlerinden bir şey anlamadığı gibi neşesi de kaçan Hayrî, onun ne demek istediğini sorunca ramazan ayının geldiğini öğrenir. Haberi alan şair hemen mescide yönelir.

Yukarıda kısaca özetlemeye çalıştığımız bu bölüm, esere giriş mahiyetindedir. Yirmi dört beyitlik bu giriş bölümü, doksan üç beyitlik mesnevide oldukça geniş bir yer kaplar. Şair, sâkî-nâme olarak nitelendirebileceğimiz bu bölüm, sâkî-nâmelerde görülen söz varlığı, üslup ve bakış açısına göre kaleme almıştır. Sâkîye hitap edilen, kadeh ve güzeller güzeli sâkînin övgüne yer verilen bu bölüm sâkî-nâme olarak kabul edilebilir. Bu noktada Nedim'in hamâmiyesini hatırlamak yerinde olacaktır. Nedim, hamâmiyesinin giriş bölümünde hamamda bir güzele rastlar ve bu güzelin tasvirine yer verir. Güzelle konuşmaya başlar. Dikkat edilirse Hayrî, konuya hamâmiye ile giren Nedim'den farklı olarak manzumesine sâkî-nâme ile giriş yapar.

⁶ Râmiz ve Âdâb-ı Zuraфâ, haz. Sâdîk Erdem, AKM Yay., Ank., 1994, s.93-95.

Mesnevinin ikinci bölümünde sâkîden aldığı haberle hemen yola koyulan Hayrî, bir anda işaret ortamından çıkıp dinî bir atmosfere girer. Şair, orucun etkisiyle duvar gölglesi gibi olmuş, zayıflıktan hilale dönmüştür. Akşama kadar çarşı pazar dolaşan Hayrî, akşam olunca ibadet için Ayasofya Camii'ne gider. Ayasofya tüm ihtişamıyla Hayrî'nin karşısında durmaktadır. Hayrî, mabedin bir köşesine sığınır. Şair, kapıya doğru bakarken ansızın bir güzel görür. Ayasofya'nın kapsından giren mahubun güzelliği karşısında Hayrî'nin yaşadığı hayranlığını ve heyecanı ifade eden⁷ aşağıdaki beyit Nedim'in sözlerini hatırlatır:

*Eyler-iken cānib-i bâba nigâh
Âh amân âh amân âh âh*

(Hayrî)

*Ne gördüm âh amân el-amân bir âfet-i cân
Gelip yanında güneş gibi oldu şu 'le-nîsâr*

(Nedim)

Hayrî, bu bölümde birçok yönden övdüğü güzele hayranlığını dile getirir. Hançerine dayanan delikanlı, elinde tespihi, öfkeli bakışlarla etrafı süzerek mescide öyle bir girer ki ona hayran olmamak mümkün değildir. O, camideki parmaklıklı yüksek kısımda oturmaya karar verince âşikların dünyası kararır. Hayrî de ağlayıp inleyerek gizlice güzeli seyretmeye koyulur. Bir an göz göze geldiklerinde şair mutluluklarının en büyüğüne nail olmanın heyecanıyla feryat etmekten kendini alamaz.

Sevgiliye baktığında -ki şair bu bakışmadan sonra güzeli "yâr" olarak adlandırır- onun sarığından bir kâğıt parçası çıkardığını görür. Sevgili o kâğıtta yazanları okuyup iç çektilken sonra oradaki birine dönüp "kâğıtta yazanların kendisini baştan çıkardığını" söyler. Kâğıtta yazan iki beyit yüzünden sabrının kalmadığını, şiirin kendisine neşe ve coşkunluk verdiği, bu şiri yazanın sihirbaz ve büyücü olduğunu söyler. Sevgili, sözleri "hüküm-âlûd" olan şairin İstanbul'da yaşadığını belirtir. O, bir gece önce dost meclisinde bir ehl-i kemâlin bu beyitleri okuduğunu söyleyerek Farsça iki beyit okur ve şairin ârifler arasında "Hayrî" olarak bilindiğini söyler. Sevgili, övgü dolu sözlerle şairden bahsettiğinden sonra o gece Hayrî'nin kendisine tutulması, gaddar gamzesine meftun olması, eziyetlerinden memnun olması, güzelliğini methetmesi, içki içерken dudaklarını hayal etmesi... Kısacası kendisine âşık olması için dua ettiğini anlatır. Bu sözleri işten şair, sabredemeyip "yoluna yüz Hayrî canını feda etsin! Bu söylediğin sözlerin Hayrî'ye de tesir ettiğinden şüphe etme!" diyerek kimliğini açıklar:

*Yolına Hayrî gibi sad bendeler
Ola fedâ terk ide cân ile ser*

(Hayrî)

Bu noktada hayran olunan kişinin kendisi olduğunu öğrendiğinde Nedim'in söylediğinin sözleri hatırlamak yerinde olacaktır. Nedim'in tepkisi -Hayrî'ye benzer bir şekilde- "Nedim gibi binlerce kul sana feda olsun!" sözlerinden ibarettir:

⁷ Hayrî'nin beytinde yer alan "Âh amân âh amân âh âh" dizesinde heyecanın ünlemelerle birlikte medli hecelerle sağlanması dikkat çekicidir.

*Dedim ki ey gül-i nev-hız-i nâz ü 'işve sana
Fedâ Nedim gibi bendeler hezâr hezâr*

(Nedim)

Göründüğü üzere her iki eserde söylenen sözler de ana hikâye de benzemektedir. *Hamâmiye*de hamamdaki güzel tasvir edilirken *Hasb-i hâlde* camideki güzel anlatılır. Nedim, akşam içtiği içkinin mahmurlugunu gidermek üzere hamama giderken Hayrı, ramazanın gelmesi üzerine camiye gider. Nedim'in hamâmiyesinde sevgilinin -zamanda geriye dönüşle- anlattığı ara hikâye "adak" etrafında kurulurken; Hayrı'nın *Hasb-i hâlinde* geriye dönüşle- anlattığı ara hikâye "adak" etrafında geliştirilir. Aşağıdaki beyitte görüldüğü üzere sevgili kılıcının ara hikâye "duâ" etrafında geliştirilir. Aşağıdaki beyitte görüldüğü üzere sevgili kılıcının kabzası üzerine yemin etmiş, adak adamıştır⁸:

*Yemîn edüp kılıçım kabzasına nezr etdim
Bulup Nedîmi iki bûse eyleyim îsâr*

(Nedim)

Ancak iki eser bu noktada birbirinden ayrılacaktır. Zira Nedim, kimliğini açıklamadan sadrazam medhiyesine geçerken Hayrı, hikâyeye Nedim'in bıraktığı yerden devam eder. *Hasb-i hâlde* Hayrı'nın kimliğini açıklaması üzerine sevgili, bundan sonra güzelliğini seyretmenin Hayrı'ye haram olduğunu söyleyip eziyet çekmeden mutluluğun elde edilemeyeceğine dair kaideyi hatırlatarak gözden kaybolur.

Kurguya Hizmet Eden İki Unsur: Şair (Anlatıcı) Tipolojisi ve Rüya

Nedim'in *Hamâmiye* ve Hayrı'nın *Hasb-i hâli* arasındaki benzerlikler kadar farklar da dikkat çekmektedir. Bunların başında şairlerin konuyu ele alış tarzı gelmektedir. Şairlerin meseleye yaklaşımı daha başlık aşamasında bile farklıdır. Nedim, kasidesine "Hammâmiye Der-Sitâyiş-i Vezîr-i A'zam Dâmâd İbrahim Pâşâ" başlığını vererek amacının bir methiye yazmak olduğunu açıkça ortaya koyar. Oysa Hayrı, ister *Hasb-i hâl* olsun isterse "Ramazâniye-i Mesnevî-Gûne" olsun, başlığıyla amacını belirler. *Hamâmiye*de basit bir şekilde kurgulanan hikâye, hızlı adımlarla methiyeye doğru koşar. Diğer bir deyişle hamâmiye anlatılan hikâye methiye ve fahriye için bir vesiledir. Kaldı ki Nedim'in manzumesindeki fahriye ve hamâmiye esasen kasidenin bölümlerini karşılar. Şair hamâmiye ve dolaylı fahriyeyi kasidenin nesib ve fahriye gibi bölümleri olarak sunar. *Hamâmiye* esnek kaside bölümleri üzerine kuruluyken; hasb-i hâl bir bütünlük arz eder. Nedim'de büyük ölçüde birer kaside bölüm olarak algılanabilecek bölümler, Hayrı'de kurgu malzemesi olarak yer alır. Bu durum söz konusu eserlerde tahkiyeye dayalı beyitlerin sayısına da yansır. 73 beyitlik *Hamâmiyenin* 35 beyti hikâyeye ayrılrken; 94 beyitlik *Hasb-i hâlin* tamamı tahkiye üzerine kurulmuştur. Eserlerin anlatım tarzını da belirleyen hacimsel farklılık, tasvirler üzerinde de etkili olur. Zira *Hamâmiye* birkaç beyitlik kişi tasvirıyla sınırlanmıştır:

8 Nedim'in çizdiği "kılıçlı mahbub" tipinin Hayrı'nın *Hasb-i hâlinde* "hançerli mahbub'a dönüştüğünü görürüz:
Hançerine eyleyerek ittikâ
Bir geliş ammâ ne geliş Hayriyâ

*Saçı fütâdesinin hâbî gibi pejmürde
Nigâhî 'âşikînin hâtrî gibi efgâr*

*Vücûdi ham gümüşden beyâz gülden nerm
Boyu henüz yetişmiş nihâlden hem-vâr*

*Kamer hamîresi yâhud güneş mürebâsı
Bilur şahî yâhud mühl-i lü'lü-i şehvâr*

*O kadd ü had o tenâsüb o gabgab ol pistân
O yâl ü bâl o temâyül o şîve-i reftâr*

*Tamâm reng ü bahâ mû-be-mû kirişme vü nâz
Tamâm hüsün ü ser-â-pây şu'le-i dîdâr*

(Nedim)

Oysa Hayrî, mesnevisinde nazım şeklinin sağladığı olanaktan da yararlanarak tasvirlere geniş yer ayırmıştır. Şair, yalnızca sevgilinin Ayasofya'nın kapısından girişini bile 13 beyitle anlatırken; yanağından saçlarına, yürüyüşünden boyuna, gözlerinden oruç nedeniyle hilale dönmüş ince beline kadar mahbup tasvirine ayrıntılı olarak yer verir. Hayrî, sâkî ve işrete dair tasvirî beyitlerden başka mesnevisine mekân tasviri de yerleştirir. Kubbesi dokuz feleğin parlaklığını kıracak kadar göz alıcı olan Ayasofya'nın bahçesi güzellikte İrem bağına denktir. Yıldızlar kadar parlak kandilleri bakanlara göz nuru vermektedir. Minareleri, altın zırhlı, birer delikanlı gibidir. Minareler kandillerle süslenince sırma mendilli bir şeyhe benzemiştir. Ay gündüzleri, güneşse akşamları - meleklerin tavaf ettiği- bu mabet için fener vazifesi görmektedir:

*Kubbesi revnak-şiken-i nûh felek
Sâhası bâğ-ı İrem'e müşterek*

*Encüm-i rahşân gibi kandiller
Nâzırına virmede nûr-ı basar*

*Yâ o menârât-ı ma`âlî-nîşân
Zer cebelü her biri bir nev-cüvân*

*Zeyn olicak re'si kanâdil ile
Döndi şehe sîrmalu mendîl ile*

*Mîhr-ile mehdîr ana iki fenâr
Biri seher birisi ahşâm yanar*

*Hâsılı ol ma`bed-i kudsî-metâf
Hâme ile mümteni ü'l ittisaf*

(Hayrî)

İki eser arasındaki farklardan biri de diyaloglardır. *Hamâmiyede* karşılıklı konuşmalar şairle delikanlı arasında geçerken, *Hasb-i hâlde* konuşmalar hem Hayrî ile

sevgili arasında hem de üçüncü bir şahsa yönelik sevgilinin monologları şeklinde gelişir. Ancak *Hamâmiyede Hayrı*'den farklı olarak iki beyitle de olsa iç monologa yer vermiştir. Şairin yaşadığı iç çatışmayı, gönlünü tecrit etmek suretiyle ifade etmesi dikkat çekicidir:

*Dedi o dem dil-i dîvâne her ci bâd-âbâd
Bu hâletin ederim andan aslin istiffsâr*

*Cevâb-ı lütf verirse eğer zihî devlet
Zihî sa'âdet eğer kim ederse de âzâr*

(Nedim)

Nedim, *Hamâmiyesinde* tahkiyeyi büyük ölçüde diyaloglara dayandırırken; Hayrı, vaka anlatımı, diyalog ve tasvirleri dengeli bir şekilde kullanmıştır. Zaten iki eser arasındaki temel fark kompozisyonda gizlidir. Zira Hayrı, Nedim'in eksik bıraktığı bütün unsurları tamamlamıştır. Serim, düğüm ve çözüm gibi üç temel unsuru içermenin dışında hikâyeyenin düzenlenişinde gözetilen biçimsel kompozisyon *Hasb-i hâle* başarılı bir eser hüviyeti kazandırmaktadır. Bir ramazaniyeye sâkînâme tarzı bir giriş yapılması ilk bakışta çelişkili gibi görünse de bu durum Hayrı'nın çizmeye gayret ettiği "şair tipi" ile ilgilidir.

Divan şiirinde şaire malzeme olan tipler olduğu gibi, şiri yazan şairlerin de bir tipolojisi bulunmaktadır. Hakimane, rindâne vb. adlarla anılan bu şiir üslupları, şair tiplerine temel teşkil eder. Bu şair tipleri içinde en çok öne çıkanı şüphesiz rint tipi şairdir. Nitekim en muhafazakâr şairler bile -anlatıcı konumunda olsa da- aşıkane-rindane bir tavır takınarak "mey içen mahbup seven" biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tavır, XVIII. yüzyılda Nedim'in mirasını paylaşan ve eserinde bizzat kendisini konu edinen bir şair için kaçınılmaz görülmektedir. Nitekim *Hamâmiye*, Nedim'in akşam içtiği şarabın mahmurluğuyla bir sabah uykudan uyanmasıyla başlar. Şair, kendini akşamdan kalma biri olarak sunar. Başı ağrıyan şair hamama giderken perişan bir hallededir. Kemerî çözülmüş, sarığının ucu darmadağındır:

*Sepîde-dem ki olup dîde hâbdan bîdâr
Hûrûşa başladı nâ-gâh serde dürd-i humar*

*Hezâr za'f ile hammâma doğru 'azm etdim
Kemer güsiste perâkende gûşe-i destâr (Nedim)*

Hayrı, Nedim'in iki beyitte anlattığı bu fikri, sâkî-nâme şeklinde geliştirmiştir. Meyhane fikrini Nedim'den alan şair, bu durumu eserinin kompozisyonu lehinde kullanmayı başarmıştır. Ramazâniyenin bu bölümünün "şair tipolojisi" için bilinçli olarak kullandığı anlaşılmaktadır. Zira Hayrı, Ayasofya yolundaki perişan halini "şairlikle ilişkilendirerek" ifade eder. Hayrı'nın "külâh-ı kec-i şâ'irî" ve "etvâr-ı kec-i şâ'irî" ifadeleri, şair tipinin gerek görünüşüne gerekse davranışlarına yansıyan pejmürde yaşam tarzını ortaya koyar:

*Başda destâr-ı kec-i şâ'irî
Hem dahi etvâr-ı kec-i şâ'irî*

(Hayrı)

Hayrî'nin çizdiği şair tipi, güzelin dilinden çok daha açık bir şekilde dile getirilir. Şair tipolojisinde dönemin beklentisi Hayrî'nin yerini belirlemektedir. Zira sevgili, şairlerin gerçek mekânının meyhâneden başka bir yer olamayacağını adeta bir düstur olarak belirttilir. Sevgilinin söz konusu ifadeleri ile eserin bir işaret meclisinde başlaması arasında kurgusal bir bağlantı olduğu aşikârdır:

*Didi o yokdur bu mahalde kam
Şâ'irin öz meykededir meskeni*

(*Hayrî*)

Görüldüğü üzere şair, ramazan ve işaret meclisi gibi birbirine zıt görünen iki konuyu oldukça başarılı olarak bir araya getirmiştir. Ancak, bu iki zıt konu arasındaki geçişlerde bazı aksaklıklar göze çarpar. Bu aksaklıklärin başında ramazanın gelişiyile şairin içki meclisinden çıkıştır camiye yönelmesi gelmektedir. Hakikaten içkili bir şekilde camiye gitmenin haram olduğu âyet ve hadislerle sabit olduğu halde şairin camiye gitmesi dikkat çekicidir. Dini-toplumsal nedenlerle haram olduğu halde şairin içki içmesi, şair tipolojisiyle açıklanabilirse de içkili bir şekilde camiye yönelmesi akılları karıştırır. Şair bunun için iki çözüm yolu geliştirir. Bunlardan birisi şairin doğrudan camiye gitmeyip akşamda kadar差别da dolaşmasıdır:

*Sâye-i dîvâr gibi bî-mecâl
Za'f-ı siyâm ile tenim çün hilâl*

*Büsbütin esvâkı gezüp tâ be-şâm
Oldı Ayâsûfiya cây-ı kiyâm*

(*Hayrî*)

Hayrî'nin kullandığı -bize göre daha geçerli olan- diğer yöntem ise şairin "hûn-ı teessüfle" ağızını yıkamasıdır:

*Hûn-ı te 'essüfle dehen-şûy olup
Beste dehen 'azm-i mesâcid kilup*

(*Hayrî*)

Ramazâniyede yer alan kurgusal aksaklıklardan biri de hâdiselerin cereyan ettiği mekânın kutsiyeti meselesiştir. Hayrî'nin yaşadığı gönül macerasını, işaret meselesinde olduğu gibi şair tipolojisiyle açıklamak mümkünken; hikâyede yer alan kutsal mekânın bir gönül macerasına sahne olması, şair için büyük bir risk taşırl. Zira bugün en müsamahakâr görüş bile Allah aşkıyla çarpan gönüllerin toplandığı bir ibadethanede bırakınız gönül macerasını, maneviyat dışındaki hiçbir davranış ve yaklaşımı tahammûl edemez. Ancak, Hayrî bununla da yetinmeyerek okuyucuya Ayasofya Camiini sevgiliye hayran olmuş biri olarak sunar.

Şair, sevgilinin güzelliğini methetmek için mekân tasvirlerini çeşitli teşhislerle kuvvetlendirme yolunu dener. Sevgilinin güzelliği karşısında kucak açan kubbeler bükülmüş, nazla selam verince mihrap hürmetle selamını almıştır. Halk ayağa kalkınca Ayasofya bir mahşer yerine döner, ortağını bir gürültü kaplar. Sevgili, mihraba yüzünü dönence kubbe eğilip ayağının tozunu öper. Şiirin kurmaca dünyasına sığınan şairin -

bırakınız ait olduğu toplum ve yaşadığı dönemi bugün için bile fazlaca cüretkâr olan-kişileştirmeye dayalı hayalleri başlı başına bir tartışma konusudur:

*Dâhil-i mescid olıcak ol sanem
Tâklar âğuş açıp oldı ham*

*Nâz u te 'eddiuble virince selâm
Eyledi mihrâb egiliüp ihtarâm*

*Halk kiyâm eylediler serserî
Oldı Ayâsûfiya mahşer yeri*

*Sanma kanâdıl ile mescid tolu
Hep şerer-i nâî're-i hây hû*

*Cânib-i mihrâba tutinca yüzin
Tâk egiliüp öpdi ayagi tozin*

(*Hayrı*)

Şair, neden başka bir camiyi değil de Ayasofya'yı seçmiştir? Kutsal mekân meselesiin -geleneğin sunduğu- "kilise-meyhane özdeşleştirmesi"ne dayandırılması ihtimali göz önüne alındığında kiliseden camiye dönüştürülmüş bir mabedin tercih edilmesi, tartışmaya açık bir çözüm önerisi olarak akla gelmektedir. Ancak Hayrı, camiyi gönül macerası için bir mekân ve şiri için bir malzeme olarak kullanması, mey içip mahbup sevmesi ve içkili bir şekilde camiye gitmesi gibi birçok aksaklı "rûya" yöntemiyle çözümler.

Hasb-i hâlin konusuna baktığımız zaman anlatılanların "kethûdâ-yı sadr-ı âlî" mertebesine ulaşmış bir şairin kaleminden çıktığına inanmak zordur. Bu durumu şiirin kurmaca dünyasıyla açıklamak kolay bir kaçış gibi görünmektedir. Şair de bu kaygıları hissetmiş olacak ustaca bir manevrayla anlattığı hâdiselerin gerçek mi rûya mı olduğunu belirtmeden yorumu okuyucuya bırakarak eserini tamamlar. Böylece eserin daha ilk beytinde kısık tonda söylenen "Bir gece hayal meclisinde otururken" sözleri anlam kazanır. Hayrı, ilk dizelerde yoruma açık bir şekilde söylediğî bu sözleri ustaca kurgusuyla unutturmayı başarır:

*Şeb-geh olup câlis-i bezm-i hayâl
Elde kadeh cânda ferah dilde bal*

(*Hayrı*)

Hayrı, *Hamâmiyenin* sonunda söylediğî "İşte benim hasb-i hâlim ve başından geçen budur. Acaba gerçek mi hayal mi, bilemem" sözleriyle te'vil kartını elinde tutarak okuyucuda çarpıcı bir etki yaratır:

*İşte budur mâ-vaka` u hasb-i hâl
Bilmem `aceb vâki` a mi ya hayâl*

(*Hayrı*)

Sonuç

XVIII. yüzyılın şiir birikimi ve Nedim'in mirasından yararlanan, Seyyid Mehmed Hayrî, mesnevisinde hasb-i hâl, ramazâniye, sâkî-nâme gibi farklı türleri bir arada kullanarak türler arası esnek ve geçişken ilişkiye başarılı bir örnek vermiştir. Şairin türleri terkip ederken bizim "dolaylı fahriye" adını verdigimiz bir teknikle başkasının dilinden kendi övgüsüne yer vermesi, mesneviye konuya birlikte anlatım zenginliği de katmıştır. Nedim'in hamâmiyesinde benzerini gördüğümüz, bir hikâye etrafında şekillenen dolaylı fahriyenin hasb-i hâlde bir adım daha ileri gidilerek belirli bir kompozisyon dâhilinde okuyucuya sunulması, eserin kıymetini artıran bir unsur olarak yer alır.

Hayrî, Nedim'e öykünerek yazdığı mesnevisini tahkiyenin anlatım olanaklarından yararlanarak geliştirmiştir. Şairin söz konusu unsurları kullanırken sâkî-nâme ve ramazâniye gibi birbirine zıt türlerden yararlanmasıın eserin kurgusuyla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Hayrî, dönemin şair tipolojisinin gereği olarak şirini "rint tipi şair" üzerine oturtmuş, hikâyesinin kurgusunu da bu temelde geliştirmiştir. Serim, düğüm ve çözüm unsurlarının başarılı olarak kullanıldığı bu mesnevi, Nedim'in kaside bölümleri mantığı üzerine kurulu olan nesib ve fahriyesini geliştirerek başlı başına kurgusu, kişileri ve basit de olsa bir olay örgüsü bulunan kurmaca bir hikâye konumuna yükselmiştir.

Hasb-i hâle konu olan hikâyede bir kahraman sıfatıyla şairin "mey ü mahbup" alakasını şair tipolojisinin gereği olarak kabul edebiliriz. Ancak, eserde anlatılan gönül macerasının Ayasofya Camii'nde geçmesi ve söz konusu mabedin kişileştirilerek sevgilinin ayağının tozunu öpen bir âşık gibi sunulması, te'vil gerektiren bir durum olarak göze çarpar. Şair, esere renk kattığı kadar halel getirmesi de muhtemel bu kusuru, rüya tekniğinden yararlanarak giderir. Tüm tartışmaya açık yönlerine rağmen "Ramazâniye-i Mesnevî-Gûne" ya da diğer adıyla "*Hasb-i Hâl-i Hayrî*" sade dili, akıcı anlatımı, zengin hayalleri, mekân-kişi tasvirleri ve her şeyden de önemlisi farklı türleri bir kompozisyon ve olay örgüsü dâhilinde kaynaştırmasıyla edebiyatımızda hak ettiği yeri alacaktır.

Karşılaştırmalı Metinde Kullanılan Nûshalar⁹

T: Topkapı Kütüphanesi MR 551:

Toplam 94 beyittir. 40-47. beyitler, 51-58. beyitlerle yer değiştirmiştir.

Toplam 94 beyittir.

Toplam 94 beyittir.

Toplam 93 beyittir. 69. beyit eksiktir.

Toplam 94 beyittir.

Ü1: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 1588:

Ü2: İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi T 2814:

Ü3: İstanbul Üniversitesi Kütüphaneesi T 5528:

Ü4: İstanbul Üniversitesi Kütüphaneesi T 9640:

⁹ Hayrî Divanı yukarıdaki nûshalarla sınırlı değildir.

[Hasb-i Hâl-i Hayrı]

Ramazâniyye-i Mesnevî-Gûne

1. *Şeb-geh olup câlis-i bezm-i hayâl
Elde kadeh cânda ferah dilde bal¹⁰*

*Kec-küleh ü bâde-keş ü¹¹ câm-nûş
Eyleyerek mey gibi cûş u¹² hurûş*

[Ü4/34b] *Gâh çeküp na 'ra-i mestânegî
Gâh kılup nâle-i dîvânegî*

*Bir yanadan kulkul-ı sadr-ı sebû
Zemzeme-i şîşe-i şîrîn-gülû*

[Ü2/47a] *Bir yanadan sâkî-i gülgûn- 'izâr
Şîveler itdi o kadar bî-şümâr*

*Gâret idüp sabr-ile sâmânimî
Dest-i elem çekdi girîbânimî*

*Çeng gibi nâle-i cân-gâh idüp
Dâ 'ire-veş sîne doğüp âh idüp*

*Sâkî-i gül-çehreye¹³ kıldım hitâb
Didim eyâ ruh-şiken-i âfitâb*

[Ü3/28b] *Bâde getür serde humârim katî
Böyle midür mestligin 'âdeti*

10. *Sâ'id-i sîmînini teşmîr kil
Tâb-ı ruhinla dili tenvîr kil*

[Ü1/42b] *Gûş idicek ol büt-i âzer-şiken
Sundi bana bir kadeh-i gam-fîgen*

*Destime aldım anı cânım gibi
Dilde¹⁴ tutup dâg-ı nihânim gibi*

10 Ü3 de sayfa kenarına “Bâl: Hoş dil ve pervâsız olmak” yazılmıştır.

11 T: “ü” yazılmamıştır.

12 T / Ü2: “u” yazılmamıştır.

13 T: gül-çehreme yazılmıştır.

14 T: Elde

*Şevk ü¹⁵ tarabla olicak leb-nihâd
Didi bana `âfiyet u¹⁶ nûş-bâd*

*Ben de¹⁷ didim ey gül-i bâg-ı neşât
Bülbül-i şîrîn-sûhan-ı inbisât¹⁸*

15. *Bir dahi sun dest-i keremle bana
Ol meyi kim câna meserret-fezâ*

*Döndi didi gunc-ile¹⁹ güftâr idüp²⁰
Hande kilup şîve-i reftâr²¹ idüp*

*Aç gözini sâkî-i bezm-i felek
Câe bi-kâsî ve lekad kâne lek*

- [Ü2/47b] *Ancılayın ke's-i ferah²²-perveri
Yilda bir ancak görür ins ü²³ peri*

- [T2a] *Neş'esi dânâları bî-hûş ider
Cûr'ası zâhidleri ser-hoş ider*

20. *Sem'e girüp bu sûhan-ı bü'l-`aceb
Nice sûhan düşmen-i şevk ü tarab*

- [Ü4/35a] *Didem²⁴ açup aslinı kıldım su'âl
Didi biri savm-ı sa`âdet-me'âl*

*Müjde ki mâh-ı ramazân âmedest
Rahmet-i Yezdân be-cihân âmedest*

*Gûş idicek bu sözi ol mâhdan²⁵
Agız açup âh-ı ciger-gâhdan*

- [Ü3/29a][Ü1/43a] *Hûn-ı te'essüfle dehen-şûy olup
Beste-dehen²⁶ `azm-i mesâcid kilup*

15 T: “ü” yazılmamıştır.

16 T: “u” yazılmamıştır.

17 T: “de” yazılmamıştır.

18 Ü2: sûhan ü inbisât

19 T: “gunc-ile” sözcüğünün yeri boş bırakılmıştır.

20 Ü3’de sayfa kenarına “Gunc: Nâz ve şîve manâsına ‘Arâbîde ve Fârisî’de müsta‘meldir”

21 Ü3 / Ü4: şîve vü reftâr

22 T: felek

23 T: “ü” yazılmamıştır.

24 Ü1 / T: Didüm

25 T / Ü3: efvâhdan // Ü2: “efvâhdan” sahh kaydıyla “ol mâhdan”

25. *Sâye-i dîvâr gibi bî-mecâl
Za`f-ı siyâm ile tenim çün hilâl²⁷*
*Büsbütün esvâki gezüp tâ be-şâm
Oldı Ayâsûfiya cây-ı kiyâm*
*Kubbesi revnak-şiken-i nûh-felek
Sâhası bâg-ı İrem 'e müşterek*
*Encüm-i rahşân gibi kandiller
Nâzırına vîrmede nûr-ı basar*
*Yâ o menârât-ı ma`âlî-nişân
Zer-cebelü her biri bir nev-cüvân*
30. *Zeyn olicak re'si kanâdil ile
Döndi şehe sîrmalu mendîl ile*
*Mîhr-ile mehdîr ana iki fenâr
Biri seher birisi ahşâm yanar*
- [Ü2/48a] *Hâsılı ol ma`bed-i kudsî-matâf²⁸
Hâme ile mümteni `ü'l-ittisâf²⁹*
*Ben de bu hâletle kılup pîç ü³⁰ tâb
Kîlmış idim bir yeri cây-ı me'âb³¹*
*Başda destâr-ı kec-i şâ`irî
Hem dahi etvâr-ı kec-i şâ`irî*
35. *Eyler-iken cânib-i bâba nigâh
Âh amân âh amân âh âh*
*Zâhir olup bir büt-i gülgûn-`izâr³²
Ey nice büt bir sanem-i cân-figâr*
*Gamzesi gâret-ger-i sabr u şekîb
Turusu dil-bestesi-i `akl-ı `acîb³³*

26 T: dehân

27 T: Za`f-ı tasarrufla menem çün hilâl

28 T / Ü2 / Ü3 / Ü4: "vâlâ-şeref" // Ü2 sahh kaydiyla "kudsî-matâf"

29 T / Ü2 / Ü3 / Ü4: "Vasf-ı kalemler olamaz muttasaf" // Ü2: sahh kaydiyla "Hâme ile mümteni `ü'l ittisâf"

30 T: "ü" yazılmamıştır.

31 T: menâb

32 T / Ü1 / Ü2 / Ü4: Gördüm anı bir büt-i gülgûn-`izâr

[T2b] *Her revişi ser-şiken-i nahl-i serv
Şîve ber-endâz-i hirâm-i tezerv³⁴*

[Ü4/35b][Ü1/43b] *Gonce gibi câme-i gulgûn-ile
'Âşikinin bagrı tolu hûn-ile*

40. *Ruhlarının tâbişî³⁵ gülden güzel
Turreleri sünbül-i bâg-ı emel*

[Ü3/29b] *Kûşe-i çeşminde gazâbla 'itâb
Birisî hâcib bîri derbân-i bâb*

*Göz dikenin³⁶ dîde-i evbâşına
Erre-i derd ü³⁷ gam urur başına*

*Gamze ile âh o³⁸ iki ebruvân
Tîr-i ecel kavs-i kazâdan³⁹ nişân*

*Arbede-cû nergis-i mestânesi
Ma'reke-gû dîde-i fettânesi*

45. *Siklet-i rûzeyle olup çün hilâl
Mûy-miyân inceden ince⁴⁰ bir hayâl*

[T3a] *Sübhası destinde hirâm eyleyüp
Murg-ı dile dâne vü dâm eyleyüp*

[Ü2/48b] *Hançerine eyleyerek ittikâ
Bir geliş⁴¹ ammâ ne geliş Hayriyâ*

*Dâhil-i mescid olicak ol sanem
Tâklar âğuş açıp oldı ham⁴²*

*Nâz u⁴³ te 'eddüble virince selâm
Eyledi mihrâb egilüp ihtirâm⁴⁴*

33 T: 'akl u 'acîb

34 T: "fîz-rev" // Ü1/ Ü2 / Ü4: "j" ile "tezerv"

35 T: tâbiş

36 Ü2: Gördüğünün

37 T: "ü" yazılmamıştır.

38 T: ol

39 Ü2 / Ü3 / Ü4: ecelden

40 T: ince dehân (Bu şekilde vezne daha uygun ancak, anlamca diğer dört nûshadaki şekil uygundur.)

41 Ü3: sözcük hareketlidir.

42 T: fem

43 T: "u" yazılmamıştır.

50. *Halk kiyâm eylediler serseri
Oldı Ayâsûfiya mahşer yeri*
*Sanma kanâdîl ile mescid tolu
Hep şerer-i nâî're-i hây hû⁴⁵*
*Cânib-i mihrâba tutinca⁴⁶ yüzin
Tâk⁴⁷ egilüp öpdî ayagi tozin*
[Ü1/44a] *Sâha-i maksûrede kıldı⁴⁸ karâr
Dîde-i 'uşşâka cihân oldı târ*
*Ben dahı düzdâne nigâh eyleyüp
Girye-künân gizlüce âh eyleyüp*
55. *Gizlü temâşâda iken nâgehân
Tîr-i kazâya gönül oldı nişân*
*Bir nigeh-i gamzesine oldı duş
Aldı nasîbin gönül olsun⁴⁹ hamûş*
[Ü4/36a][Ü3/30a] *Dîde-i ser-mestine âhû didüm
Sabr-ile sâmânimâ yâ hû didüm*
*Murg-ı dili bir balabani⁵⁰ hümâ
Eyledi nahcîr-i kemend-i belâ*
*Pençe-i sîmurg-ı kazâya bu iş
Çarpılış ammâ ne yaman çarpılış*
60. *Müjde sana ey dil-i şûrîde-hâl
Restegî-i mihnete yokdur meçâl*
[Ü2/49a] *Düşdüm o hâletle figân eyleyüp
Âh-ı derûn-i⁵¹ dil ü⁵² cânım diyüp*

⁴⁴ T / Ü3: Kıldı ser-i tâk egilüp ihtirâm

⁴⁵ Ü3: hây hûy

⁴⁶ Ü2 / Ü3: tutinca

⁴⁷ Ü3: çâk

⁴⁸ T: tutdı

⁴⁹ T: oldı

⁵⁰ T: yâbânî // Ü2 / Ü3: hareke ile “balabanî”

⁵¹ T: derûn u dil

⁵² T: dil-i cânım

*Eyler iken cânib-i yâre nigâh
Gördüm anı ol şeh-i 'âşık-sipâh*

*Sundi elin kûşe-i destârına
Bir varak aldı kef-i hûn-hârına*

*Okuyup ol şukkayı âh eyledi
Birisine döndi⁵³ nigâh eyledi*

65. *Didi bu kirtâs-ı bedî'ü'l-misâl
İtdi beni derd ile âşüfte-hâl*

*Bunda olan bir iki beyt-i 'acîb
İtdi beni vâdi`-i sabr u şekîb⁵⁴*

- [Ü1/44b] *Didi o da⁵⁵ mücidi kimdir 'aceb
Tâ bu kadar baş랑 ide şevk ü⁵⁶ tarab*

*Didi o bir şâ`ir-i sehhâr imiş
Şi'rde bir mu`cize-güftâr imiş⁵⁷*

*Şimdi Sîtanbul'da o⁵⁸ mevcûd imiş
Sözleri cümle hüküm⁵⁹-âlûd imiş⁶⁰*

70. *Dün gice bir meclis-i nâ-yâbda
Sadr-ı çemen suffe-i ahbâbda*

*Bu bir iki beyti bir ehl-i kemâl
Okıldı ol bezmde⁶¹ bülbül-misâl*

*Bana eser eyledi çün tîr-i tîz
İşte bu ebyât-ı menâzir-gürâz*

*Men be-ser-i çeşm-i tü kurbân şüdem
Mukterin-i şân-ı şehîdân⁶² şüdem*

⁵³ T: sundı

⁵⁴ T: İtdi vedâ' u dil-i sabr [u] şekîb

⁵⁵ T: bunun

⁵⁶ T: "ü" yazılmamıştır.

⁵⁷ T: Şî'rde bir degül mu`ciz-güftâr imiş

⁵⁸ T / Ü1 / Ü2: "o" yazılmamıştır.

⁵⁹ Vezin gereği "hüküm" sözcüğü "hüküm" biçiminde okunmalıdır.

⁶⁰ Ü3de bu beyit bulunmamaktadır.

⁶¹ T: Okuyup o bezmde

⁶² T / Ü3: şâh-ı şehîdân

*Tard-mekün⁶³ nâle-künân sîne-kûb
Berder-i tü ger men-i giryân şüdem*

[Ü3/30b] *Zümre-i 'irfânda ana hâliyâ
Dirler imîş ehl-i sûhan Hâyriyâ*

[T3b][Ü4/36b] *Togrısı ol şâ'ir-i şîrîn-sûhan
Mazhar-i feyz ü⁶⁴ kerem-i zü'l-minen*

*Misli bulunmaz güher-i feyzdir
Merdüm-i sâhib-nazar-i feyzdir⁶⁵*

*Lîk o şeb cân-ile kildim du'â
Eyleye Hak anı bana mübtelâ*

*Bend ola zülf-i siyeh-kârima⁶⁶
Bende geçe⁶⁷ şîve-i reftârima⁶⁸*

80. *Gamze-i gaddârima meftûn ola
Eyler isem cevr ana memnûn ola*

*Vâsif olup⁶⁹ ruhlarımı gül gibi
Âh u⁷⁰ figân eyleye bûlbûl gibi*

[Ü1/45a] *Bâde içerse lebimi yâd ide
Neş'e-i la'lim ana imdâd ide⁷¹*

*'Âşikim olursa o kân-i hüner
Efser-i fahrim ser-i cerhe irer*

*Hûblar içre beni sultân ider
Hakkıma evsâf-i firâvân ider⁷²*

85. *Gûş idicek bu sözi ben bî-şekîb
Didim eyâ⁷³ dil-şiken ü⁷⁴ dil-fîrîb*

⁶³ T: 'Ayb-mekün

⁶⁴ T / Ü4: feyz-i kerem

⁶⁵ T: Merdüm-i sâhib-hüner-i feyzdir

⁶⁶ T: Bende ola gîsû-yı siyeh-kârima

⁶⁷ Ü1 / Ü3 / Ü4: giçe // Ü2: gice // T: gece

⁶⁸ Ü1 / Ü2 / Ü3 / Ü4: şîve vü reftârima

⁶⁹ T: ola

⁷⁰ T: "u" yazılmamıştır.

⁷¹ T / Ü1 / Ü3 / Ü4: Neş'e-i la'limle ki feryâd ide // Ü2: "Neş'e-i la'lim ana feryâd ide" sahh kaydıyla
"Neş'e-i la'lim ana imdâd ide"

⁷² T: Hakkıma çok vasf-i firâvân ider

*Yolına⁷³ Hayrı gibi sad bendeler
Ola fedâ terk ide cân ile ser*

*Şimdi bu sözler ki didin yek be-yek
Ana da kılmışdır eser itme şek*

*Didi o yokdur bu mahalde kamı
Şâ’ırın öz meykededir meskeni*

[Ü2/50a]   *Ben de didim işte benim Hayriya
Koç başına cân u⁷⁶ ser itdim fedâ*

90. *Gûş idicek nâmumu ol bî-vefâ
Mest-i mey-i nâz olup mutlakâ*

*Didi sana seyr-i cemâlim⁷⁷ harâm
Boyle durur kâ’ide-i ehl-i kâm⁷⁸*

*Çekmeyicek cevr ü⁷⁹ cefâ vü ta’âb
Olmayasın nâ’il-i şevk ü tarâb*

[Ü4/37a]   *Bunu diyüp serv-i hirâmân gibi
Kıldı hirâm oldu nihân cân gibi*

94. *İşte budur mâ-vaka` u hasb-i hâl⁸⁰
Bilmem `aceb-vâki`a mı yâ hayâl*

73 T: ana

74 T: “ü” yazılmamıştır.

75 T: yolına

76 T: “u” yazılmamıştır.

77 T: tâb-i cemâlim

78 T: hüsn-i tâm

79 T: “ü” yazılmamıştır.

80 T: mâ-vak`a hasb-i hâl